

« zurück blättern vor »

CEL subst. m., ab 1450; auch *cyl.* 1) ‘Gegenstand, auf den man anlegt, schießt; Zielscheibe oder ihr Mittelpunkt’ – ‘obiekt, do którego się mierzy, strzela; tarcza strzelnicza lub jej punkt środkowy’: ca. 1450 SKJ V 262, STP *Czelu ad hoc signum non sagittant.* o 1455 BZ I Reg 20 20, STP *A ia trsy strzali wipuszczø podle gego y wistrzelyø, iako bich zwikal strzelyacz ku celu (quasi exercens me ad signum).* o 1561 Leop Gen 41/32, SPXVI *A tho żeš po wtore widział fen ku iednemu cylu bijący [ad eandem rem pertinens]: znak iefst pewności / że sie stánie słowo Bože.* o 1564 BielKron 454, SPXVI *ále trudno nas mieli rátowác ftrzelbø swoiø przez thák dáleki cel.* o 1590 WyprPl B3, SPXVI *Wszyscyby iák w iáki cël ftrzeláli do ciebie.* o 1688 BujnDroga 265, SP17 *kto tuk ciągnie, albo z iakiey ftrzelby do celu mierzy popolicie wyżej bierze.* o (1695) 1722 Past.F. 1, L *Gdy ftrzela, celu Kupido nie miia.* o (1874) 1876 Krasz.Brühl 195, DOR *Gdy Fryderyk zaczął strzelać i raz po raz sadzić kule do celu, oklaski i okrzyki mu towarzyszyły.* o 1949 Rudn.A.Ucieczka 35, DOR *Działo strzela dużo i niecelnie. Pociski to wyprzedzają cel, to nie dosiegają go.* – STP, SPXVI, MAČZ, ČN, TR, L, SWIL, SW (woj.), LSP, DOR. 2) ‘Punkt, Ort, der angestrebt wird; Objekt (Sache oder Person) beabsichtigter Handlungen, Mittelpunkt einer Handlung’ – ‘punkt, miejsce, do którego się zmierza; przedmiot (rzecz, osoba) zamierzonych działań, punkt centralny jakiejś akcji’: 1532 BartBydg 90, SPXVI *Meta, circuitus vel alicuius rei finis aut terminus, myedza, znamyø; cabula metae, czel.* o 1557 BielKom B5, SPXVI *Od początku drog swoich / Pan Bog iuž mnø władał / Iefzcze zyemi y morzu / celu nie wkładał.* o 1615 Salin.4 329, L *Cyl i koniec śmierci Pañskiey, abyśmy byli wykupieni od nieprawości.* o 1765–1784 Mon.65 175, L *Od celu, do którego zmierzaiø, cnoty ludzkie szacunek biorø.* o [LBel.] (1898) 1948–1951 Orzesz. Iskry 155, DOR *W Dworkach panowało upodobanie czy moda wybierania kogokolwiek z obecnych za cel żartów.* – SPXVI, MAČZ, TR, L, SWIL (fig.), SW (fil.), LSP, DOR. 3) ‘das Angestrebte, das zu Erreichende’ – ‘to, do czego się zmierza, dąży; to, co się chce osiągnąć’: 1558 LubPs B T2 marg, SPXVI *A ták ten swięty Krol práwie nam tu przed oczy nášze polozył iáko cel / tego błogostławionego mężá Páná á zbáwiciela nášzego.* o (†1581) 1601 SzarzRyt A2v, C2v, SPXVI *Gdy ciebie [..] nie widzi / celu swey miłości.* o 1696 Bardz.Tr. 346, L *Wielkie pañstwa stoiø fortunie na celu.* o (1778–1784) 1829 Kras.Podstoli 208, DOR *Nie doszedłes WPan jednak, rzekłem, zamierzonego celu.* o 1834 PT VIII 722, SJAM *Mysłił o drugim wielkim téj wyprawy celu.* o 1889 Kaczk.Olbracht.III 297, DOR *Uczucie to, że mimo niezwycięzonych trudności, własną zastugø dobił się wreszcie do celu, podwoiło mu wartośc dostapionego szczęścia.* o 1953 Ziel.S.Pol. 275,

DOR *Prawdziwe wariactwo tak długo błąkać się bez celu.* – SPXVI, MAĆZ, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **4)** ‘Meßinstrument, das zur Markierung der Richtung in einer Linie dient’ – ‘przyrząd mierniczy służący do wytyczania kierunku w linii prostej’: 1564 MAĆZ 150a, SPXVI *Gruma mensura quaedam, qua fixa viae ad lineam diriguntur, Nieyáka miará álbo cel wedle którego drogi profstuyq.* ◊ [LBel.] vor 1764 TR *miernik przez cele linie wzrokiem prowadzi.* – SPXVI, MAĆZ, TR, L, SW (mier.). **5)** ‘Rennbahn, Stadion’ – ‘trasa wyścigów, stadion’: [einzQu.] 1564 MAĆZ 85a, SPXVI *Diaulos, Latine, Certamen vel Cursus, Zawod / Cyl na którym biegáyq / álbo ná oftre gonyq.* ◊ 1564 MAĆZ 450b, SPXVI *Determinant spatia aquilae, Orłowie fámi sobie cel á kres zakrefzáyq w którym látać máyq.* – SPXVI, MAĆZ. **6)** ‘Teil der Zielvorrichtung einer Handfeuerwaffe am Ende des Gewehrlaufs, Visierkorn einer Feuerwaffe’ – ‘umieszczona u wylotu lufy część urządzenia celowniczego ręcznej broni palnej, muszka’: 1834 PT IX 618-9, SJAM *wyjdź Majorze w pole, / Bo on nas powystrzela, patrz, bierze do celu.* ◊ (1854) 1949 Choj.Alkh. IV 249, DOR *Wyciągnął broń tak nieruchomą, jak gdyby żelaznymi ujętą kleszczami, w chwili jednak pociągnięcia za cyngiel nieznacznie zбочzył celem i wypalił.* ◊ 1863 Tyg.Illustr. 161, DOR *Składam się, prowadzę go [niedźwiedzia] kilka sekund na celu i wypalam z prawej rurki.* ◊ 1919 Reym.Fron. 175, DOR *Przyczaił się za węglem kościoła i jął drżącymi rękami brać na cel jednego z eskortujących wozy.* ◊ 1947 Meis. Wilk 28, DOR *Spróbowałem wziąć go na cel, ale jeszcze nie widać było muszki.* – L, SWIL, DOR. ◊ **Var:** *cel* subst. m., ca.1450 SKJ V 262, STP – STP, SPXVI, MAĆZ, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR; *cyl* subst. m., 1561 Leop Gen 41/32, SPXVI ◊ [LBel.] 1615 Salin.4 329, L – SPXVI, MAĆZ, TR*, L, SWIL, SW (stp.). ◊ **Etym:** **1)** mhd. *zîl* subst. n., ‘Ziel (eigentl. und bildl.); Absicht, Zweck; Frist’, LEX, nur für Inh. 2, 3. **2)** mhd. *zîle, zîl* subst. n., ‘Reihe, Linie’, LEX, nur für Inh. 4, 5. **3)** mhd. *Ziel* subst. n., ‘Festsetzung, Bestimmung, Zweck, Absicht’, LEX, nur für Inh. 4. **4)** nhd. *Ziel* subst. n., ‘Zielpunkt, Zielscheibe’, GRI, nur für Inh. 1. **5)** nhd. *Zielstange* subst. f., “bey dem Wasserwägen”, ADE, nur für Inh. 4. **6)** nhd. *Zielbüchse, Zielrohr* subst. f. (n.), GRI, nur für Inh. 6. ◊ **Konk:** *muszka* subst. f., bel. seit 1932, DOR, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 6. ↑mal I. ◊ **Hom:** *cel* subst. m., ‘Wertschätzung, Wert’, bel. seit 1558, SPXVI, zuerst geb. L; *cel* subst. m., ‘Hufnagel, Stollen auf den Hufeisen bei Pferden’, bel. seit 1779, L, zuerst geb. L. ◊ **Komp:** *celotrafny* adj., ‘treffend’, bel. seit †1829, Sw, zuerst geb. Sw. ◊ **Der:** *cyłować* v. imp., ‘auf etw. zielen’, ca.1450 SKJ V 283, STP, zuerst geb. TR; *celowy* adj., ‘das Ziel betreffend’, 1684 SolGeom II 97, Sp17 ◊ 1780 Włodek Sł, MAY, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2, 3, 4; *celować* v. imp., ‘auf etw. zielen’, 1781–1783 Jak.Art.3 287, L, zuerst geb. TR; *celik* subst. m., ‘Visierkorn’, zuerst geb. TR, nur für Inh. 6;

celny adj., ‘das Ziel betreffend; treffsicher; vortrefflich’, 1769–1777 Zab.11 14, L, zuerst geb. L; *celownik* subst. m., ‘Visierkorn’, (1780–1781) 1785 Geom.Nar.1 208, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 6; *cylarz* subst. m., ‘dss.’, [hapax] †1849 Goł., Sw, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 1; *cylik* subst. m., ‘Visierkorn’, [hapax] †1849 Goł., Sw, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 6; *celarz* subst. m., ‘das, was die Zielscheibe hält’, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 1; *celownica* subst. f., ‘Visierfernrohr’, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 4. ❖ Zwar wurde von der polnischen Etymologie die direkte Herkunft von *cel* aus dem Deutschen nicht in Frage gestellt, jedoch fangen die tschechischen Belege mindestens ein Jahrhundert früher an (vgl. die Erstbelege bei GEBAUER: für *cíl* 1300–1350 ŽKlem 103, 9, für *czel* nur wenig später). Auch läßt sich die phonologische Form *cél* (SPXVI) am besten als Wiedergabe von tsch. *cíl* erklären (vgl. atsch. *cyediti* / *cěditi* (GEBAUER) – poln. *cedzić*; *ciep* / *cěp* (GEBAUER) – poln. *cep* u.dgl. mehr). Mhd. *zīl* [tsi:l] begründet die polnische Form dagegen nicht. Die Inhalte 1–3 und 5 können aus dem Tschechischen stammen. Zum Inhalt 5 vgl. GEBAUER *cíl* ‘begrenzter Raum’ und JUNGSMANN 234b ‘Bahn, Carriere, Stadium’, aber auch GRIMM 31, 1046 und 1052 (wo *zīl* das lat. *stadium* übersetzt) wie auch 1052e: ‘*determinat spatiae aquilae – die adler setzend inen selb [!] ein zīl und kreisz*’ (1556). Inhalt 4 ist wohl eine innerpolnische Übertragung von Inhalt 1 oder 2, Inhalt 6 eine späte Einengung von Inhalt 4.

« zurück blättern vor »